

Antoni Barciak (Katowice)

Uwagi o funkcjonowaniu rady miasta Mysłowic w świetle „Czerwonej Księgi” (od końca XVI wieku do drugiej połowy wieku XVIII)

Mysłowice w średniowieczu i w czasach nowożytnych powszechnie określane są jako miasteczko, w terminologii łacińskiej *oppidum*¹. Nie wiemy, kiedy miasteczko to otrzymało prawa miejskie, nie wiemy też, jakie były tu początki samorządu. Najstarsza zachowana księga miejska, wydana pod tytułem *Protokolarz albo „Czerwona Księga” Mysłowic*², zasadniczo rozpoczyna się wpisami z r. 1590, ale znajdujemy w niej także trzy wcześniejsze. Księgi prowadzono już wcześniej, jak to zapisano pod 1590³ i 1592 r.⁴, ale spłonęły w pożarze miasta w 1587 r. Najstarsza zachowana księga myślowicka zawiera zasadniczo wpisy czynności dokonanych w obecności burmistrza i rady miasta, także wójta i ławy oraz innych jeszcze miejskich urzędników. Znajdują się w niej również różne zapiski związane z miastem, jego mieszkańcami i dziejami. Strony zabiegały o wpis do księgi „chcząc być pewniejszy swego kupu”⁵, czy w ogóle dokonanej czynności prawnej „chcąc być pewny”⁶.

Księga stanowi doskonale źródło do poznania władz miasta. Mysłowice w okresie objętym wpisami, w zasadzie od r. 1590, po 2 połowę XVIII w., to miasto prywatne, należące od 1586 r. do Katarzyny Salamonowej, wdowy po Mikołaju Salo-

¹ Literatura dotycząca dziejów Mysłowic nie jest wielka. Rozpoczyna ją praca Jacoba Lustiga (*Die Geschichte der Stadt Myslowitz in Oberschlesien*, Myslowitz 1857). Do ważniejszych należy jeszcze zaliczyć opracowania: E. Zivier, *Die älteste Geschichte von Myslowitz. Oberschlesien I* (1902); J. Kudera, *Historia parafii myślowickiej*, Mysłowice 1934; *Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*, pod red. W. Długoborskiego, Katowice 1977; *Szkice z dziejów Mysłowic*, pod red. W. Długoborskiego, Mysłowice 1961; A. Sulik, *Historia Mysłowic do 1922 roku*, Mysłowice 2001.

² *Protokolarz albo „Czerwona Księga” Mysłowic*, pod red. A. Barciaka, Mysłowice 2002.

³ Tamże, nr 28.

⁴ Tamże, nr 40.

⁵ Tamże, np. nr 30.

⁶ Tamże, np. nr 40.

monie (Starym), zmarłej w 1614 r. Po jej śmierci miały kilku różnych właścicieli, powiązanych rodzinnie ze zmarłą Katarzyną, by w 1637 r. na ponad dwa stulecia znaleźć się pod rządami Mieroszewskich⁷. Rada miasta była wyraźnie zależna od właścicieli miasta, szczególnie w okresie rządów Mieroszewskich. Rajcy zwą Katarzynę Salamonową swoją panią⁸, zaś Mieroszewscy zatwierdzają czynności dokonane przez radę⁹.

Krótki artykuł z pewnością nie wyczerpuje problematyki funkcjonowania burmistrza i rady miasta. Pominięto w nim funkcjonowanie zarówno wójta, jak i urzędu wójtowskiego wraz z ławą. Wymaga to odrębnego rozpatrzenia. Jego celem jest zwrócenie uwagi na ogólne zasady funkcjonowania tego urzędu, bez wnikania w szczegółowe rozważania.

Księga myśłowicka obejmuje wpisy praktycznie z okresu aż dwu stuleci, od końca XVI po 2 połowę XVIII w. Liczba wpisów jest jednak zdecydowanie różna, zarówno dla w. XVII i XVIII, jak też poszczególnych lat. Przeważają wpisy z XVII w., niemal 520, prawie 130 wpisów z końca XVI w., wobec niewiele ponad 100 wpisów z wieku XVIII. Występują także w XVII w. przerwy sięgające kilku lat, gdy brak wpisu w ogóle bądź występują pojedyncze w danym roku. Odnosi się to zwłaszcza do drugiej połowy tego stulecia. Wynika z tego, że pełniejsza analiza możliwa jest jedynie dla wspomnianego stulecia, zaś dla w. XVIII można co najwyżej mówić o ogólnych obserwacjach i spostrzeżeniach. Ta malejąca liczba wpisów świadczy też o sytuacji miasta i zmniejszającej się roli rady miasta.

Rada miejska w Myśłowicach, zapewne w całym omawianym okresie, składała się z czterech rajców, z których jeden pełnił funkcję burmistrza. W ciągu roku każdy z rajców przejmował tę funkcję, ale czas jej sprawowania był różny. Pisząc o aktualnym burmistrzu, zaznaczano to zwrotem „burmistrz na ten czas”. Nie jesteśmy w stanie powiedzieć, od czego zależał czas sprawowania urzędu. Zdarzało się, że jeden z rajców w danym roku burmistrzem był dwukrotnie, w różnych okresach¹⁰, ale też np. Andrzej Dąbrowski pełnił funkcję burmistrza cały r. 1595. Wpisy wspominają o doraźnym przejmowaniu urzędu burmistrza, tak się stało np. w 1614 r.: „przede mnąm Thomaszem Piętkąm mieszcze Grygiera Wolnika naten czas Bormistrza dzierzącym”¹¹, lub o oddawaniu urzędu komu innemu „ku sprawowaniu”¹².

Aktualnie funkcjonujący rajcy określani byli jako rajcy „siedzacy”. Na urząd radziecki, jak informuje jeden z zapisów, wybierano „w zupełnei gromadzie”, zaś wybór dokonywany był „od obce”¹³, czyli przez społeczność miejską. Wybierano

⁷ Tamże, s. 26.

⁸ Tamże, nr 156.

⁹ Tamże, np. nr 529, 553.

¹⁰ Np. w 1592 r. Malcher Ogórek był burmistrzem w początkach roku i w lecie – por. tamże, nr 39 i 45.

¹¹ Tamże, nr 214.

¹² Tamże, nr 106 (15 VI 1599). Urząd oddał Marcin Kapica Wojciechowi Buchcie.

¹³ Tamże, nr 315.

także pisarza¹⁴. Wybory odbywały się zapewne w różnych terminach i polegały raczej na dokooptowaniu nowego członka rady. Obserwujemy bowiem daleko idącą stabilność składu rady. Np. przez ponad dziesięć lat (1610–1620) rada funkcjonowała w składzie: Wojciech Buchta, Tomasz Piętka, Grzegorz Wolnik i Sebastian Wydrzych. Jeżeli już dochodziło do zmian, to spośród czterech rajców w ciągu roku wymieniano jednego, najwyżej dwóch, i to w różnych terminach. Praktykowano przy tym zwyczaj zastępowania nieobecnego w danej sprawie rajcy rajcą pełniącym już niegdyś ten urząd. Zwano go wtedy rajcą starym¹⁵ lub stosowano zwrot „stary rajca przyproszony”¹⁶. Taki stary rajca pojawiał się zwykle wtedy, gdy aktualny rajca był stroną w danej sprawie¹⁷. Wyjątkowo uczestniczyli sami starzy rajcy, nie wiemy jednak, co było tego przyczyną¹⁸. Nie znamy natomiast przypadku zmiany całej rady. W jednym przypadku z 1601 r. w połowie uczestniczyli rajcy aktualni i rajcy dawni¹⁹. W 1639 r. w miejsce zmarłego rajcy Adama Ogórka, co skrętnie odnotowano, pojawił się Marcin Syguła, stary rajca²⁰.

Jak już wspomniano, skład rady był stosunkowo stabilny. Ograniczona jest też liczba rodzin mieszczańskich, spośród których rajcy się rekrutowali. Były to niewątpliwie rodziny bogatsze, zamieszkujące, jak wynika z wpisów, głównie w centrum miasta. W myśłowickich rajcach należy widzieć przedstawicieli najbogatszych miejscowych rodzin. Zdominowali oni swoimi przedstawicielami ten urząd często na dłuższy czas (zazwyczaj na dwa pokolenia). I tak od końca XVI do lat czterdziestych XVII w. byli to Ogórkowie i Sygułowie, od końca XVI w. niemal do końca XVII w. Mroczkowie, od początku XVII w. do lat sześćdziesiątych tego stulecia Wydrzychowie, od połowy XVII po lata trzydzieste XVIII w. Postawowie czy wreszcie od połowy XVII do drugiej połowy XVIII w. Kuderowie.

Przełom XVII i XVIII w. przyniósł zasadnicze zmiany w funkcjonowaniu rady w Mysłowicach. Daje się zauważyć rosnące znaczenie landwójta, który często pojawia się na drugim miejscu zaraz po burmistrzu²¹, a wraz z landwójtem także ławy. Od końca XVII w. zaczęła się upowszechniać zasada wymieniania w wpisach, obok występującego zawsze na pierwszym miejscu burmistrza, jednego lub najwyżej dwóch rajców. Wymienianie całej trójki rajców od tego czasu należy już do rzadkości²². Występowanie dwóch rajców (nigdy nie wystąpił jeden) przed końcem XVII w. należało do zupełnych wyjątków²³. Formalnie nie zmieniło się nic, gdyż

¹⁴ Tamże, nr 315.

¹⁵ Tamże, nr 266, 299, 354.

¹⁶ Tamże, por. np. nr 214.

¹⁷ Tamże, por. np. nr 222, 266.

¹⁸ Tamże, np. nr 60, 62, 77.

¹⁹ Tamże, nr 136.

²⁰ Tamże, nr 356.

²¹ Tamże, por. np. nr 461, 163, 164.

²² Tamże, nr 542 (1724), 574 (1743), 625 (1762).

²³ Tamże, nr 55 (1593), 137, 138 (1601), 222 (1616).

nadal zapis głosił, że działo się to w obecności rady, za to coraz częściej uzupełniano to informacją o obecności przysiężnych. Od początku XVIII w. rada i przysiężni występowali regularnie razem. Przysiężni występowali w liczbie od 1 do 3, z tym że bodaj najczęściej jest ich dwóch, ale występują też trzej²⁴ Spotykamy ich wprawdzie jeszcze w XVII w., ale wówczas wpis wspominał o dokonaniu czynności jedynie wobec urzędu burmistrza i rady.

Od 1694 r. dochodzi do odnotowywania niemal stale instygatora miejskiego. Wspominany jest także zazwyczaj pisarz miejski. Dość powszechnym zjawiskiem stało się wymienianie kilku (nawet sześciu osób), bez bliższego określenia, że chodzi o rajców i przysiężnych. Malejąca liczba zapisów, luki w poszczególnych latach, nie pozwalają na pełną identyfikację pełnionych przez nich w danym czasie funkcji. Już w 2 połowie XVII w. (1658), choć stało się to regułą dopiero na przełomie XVII i XVIII w., skład urzędu radzieckiego czy wójtowskiego umieszczany był przy końcu wpisu. Od końca XVII aż po wiek XVIII czynności prawne odbywały się regularnie w domu burmistrza. Zdarzało się to, co prawda, ale wyjątkowo, we wcześniejszym okresie²⁵.

W małym prywatnym miasteczku nie była potrzebna silna samorządowa rada. Zazwyczaj zastępował ją sam burmistrz, najwyraźniej związany z właścicielami miasta, z którym niemal zrównał się wyznaczany przez właściciela landwójt. Silną też pozycję zyskał w mieście od końca XVII w. instygator. Był to wyraźny znak ówczesnych czasów.

²⁴ Tamże, por. np. nr 573, 574.

²⁵ Tamże, por. np. nr 322.